

## TA'LIM-TARBIYADA KITOBNING O'RNI

**Alimova Dildora Mamatkulovna**

*Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi  
Hamid Olimjon va Zulfiya nomidagi ijod maktabi tarbiyachisi*

**Anotatsiya.** Ushbu maqolada kitobning ta'lim-tarbiya jarayonidagi beqiyos o'rni tahlil qilingan. Kitob insonning ma'naviy va intellektual kamolotiga hissa qo'shadigan asosiy manba hisoblanadi. Maqolada kitobxonlik madaniyati, uni rivojlantirishning ahamiyati va bu orqali yosh avlodning tarbiyasiga ta'siriga e'tibor qaratilgan.

**Kalit so'zlar:** Kitob, ta'lim, tarbiya, ma'rifat, kitobxonlik madaniyati, yosh avlod, intellektual rivojlanish.

Hozirgi kunda kitoblar nafaqat bilim manbai, balki insonning ma'naviy kamolotini shakllantiruvchi eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida kitobning ro'li o'sib bormoqda, chunki u yoshlarni dunyoqarashini kengaytiradi, ularning intellektual va ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi. Kitoblar orqali inson o'zining ichki olamini kashf etadi, dunyo va jamiyat haqida yangicha tushunchalar hosil qiladi.

Kitoblar ta'lim jarayonida insonning bilimini oshirish, yangi fikrlarni o'rgatish va mustahkamlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, kitoblarning ilmiy, adabiy va madaniy jihatlari, yoshlarning dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Kitob o'qish nafaqat bilim olishni anglatadi, balki o'quvchining fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va uning mantiqiy tafakkurini kuchaytiradi.

Kitobga bo'lgan muhabbat va unga hurmat xalqimizning asrlar davomida shakllangan qadriyatlaridan biridir. O'zbek xalqi azaldan ilm-fan, adabiyot, san'at va madaniyat sohalarida katta yutuqlarga erishgan bo'lib, bu merosning asosi aynan kitobda mujassam. Yurtimizda qadimdan buyuk allomalar tomonidan yozilgan asarlar, ularning bilim xazinasini sifatida avloddan-avlodga o'tib kelayotgan nodir qo'lyozmalari, xattotlar, musavvirlar tomonidan nafis tarzda kitob holiga keltirilgani xalqimizning kitobga bo'lgan yuksak munosabatini yaqqol namoyon etadi. Bugungi kunda ham dunyoning nufuzli kutubxonalarida o'zbek allomalarining bebaho asarlari ehtirom bilan saqlanmoqda.

Kitobga mehr bolalikdan shakllanishi lozim. Ayniqsa, bola hali go'dak yoshida bo'lgan paytdan boshlab unda kitobga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qishga bo'lgan qiziqishni uyg'otish muhimdir. Shu maqsadda ota-onalar farzandlariga 3-5 yoshlaridanoq rangli tasvirlar bilan boyitilgan, psixologik jihatdan ularning yoshi va idrokiga mos, soddalashtirilgan kitoblar, albomlar, rivojlantiruvchi to'plamlar (masalan: “O'zing bo'ya”, “Top va chiz”, “Fikrlashni o'rgan”) ni sovg'a

qilishlari lozim. Bunday erta bosqichdagi yondashuv bolaning tafakkurini shakllantirib, ularni kitobga do'st sifatida qarashga o'rgatadi.

Maktab ta'limi esa bu bosqichni yanada chuqurlashtirishi zarur. Boshlang'ich sinflarda (1–4-sinflar) o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda kichik sinf kutubxonalarini tashkil etish foydalidir. Bu orqali bolalar nafaqat o'qishni o'rganadi, balki kitobni qadrlash, saqlash, do'stlari bilan baham ko'rish madaniyatini ham o'zlashtiradi.

Sinf rahbarlarining tashabbusi bilan “Sinf kutubxonasi” tashkil etilishi bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Sinfda kitoblar soni, ularning saqlanishi, o'quvchilar o'rtasida aylanishi “sinf kutubxonachisi” deb nomlangan faollarning ishtirokida nazoratga olinadi. Bu o'z-o'zini boshqarish tizimining samarali shakllaridan biri bo'lib, o'quvchilarda mas'uliyat hissini oshiradi, ularni yetakchilik va tartibga o'rgatadi.

Bundan tashqari, sinf rahbarlari bilimli, qiziquvchan va kitobsevar o'quvchilarni aniqlab, ularni rag'batlantirib borish orqali kitobxonlikka bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirishi kerak. Ustozlar o'z namunalari bilan kitob o'qish madaniyatini yosh avlod ongiga singdirib, ularni fikrlovchi, izlanishga intiluvchi, o'zini rivojlantirishga moyil shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Ya'ni, kitobga mehr uyg'otish, uni qadrlash va avaylash har bir bosqichda izchil amalga oshirilsa, bu nafaqat savodxonlik darajasini oshiradi, balki jamiyatda ma'naviy va madaniy yuksalishga xizmat qiladi. Zero, kitob insoniyatning eng yaqin yo'ldoshi, donolik va ezgulik manbai bo'lib qolaveradi.

Shuni ham aytish joizki, bolalarda kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish turli usullar orqali amalga oshirilsa-da, bu jarayon muayyan tamoyillarga asoslanadi. Eng muhim tamoyillardan biri — har bir yosh kitobxonning shaxsini chuqur o'rganishdir. Tarbiyachi bolaning qiziqish doirasi, o'qishga bo'lgan munosabati, shaxsiy xususiyatlarini aniqlash uchun suhbat, kuzatuv va boshqa pedagogik vositalardan foydalanishi lozim. Buning natijasida bola haqida har tomonlama tushuncha hosil qilinadi. Kitobxonni o'rganish – faqat uning o'qigan kitoblariga emas, balki uni o'rab turgan ijtimoiy muhitga ham bog'liq.

Ikkinchi tamoyil – bola psixologiyasi va pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning kitobga bo'lgan qiziqishini to'g'ri yo'naltirishdir. Har bir bola o'ziga xos qiziqishlarga ega bo'lib, bu qiziqishlar tarbiyachilar tomonidan rag'batlantirilsa, u kitob o'qishga yanada mehr qo'yadi. Shu sababli tarbiyachi bolaning ichki dunyosini tushunishi, unga mos adabiyotlar tavsiya qilishi va o'qish jarayonini rag'batlantirishi lozim.

Uchinchi muhim tamoyil esa — bolalar uchun mo'ljallangan kitoblarni ilmiy va estetik nuqtai nazardan to'g'ri tanlay olishdir. Tarbiyachi badiiy, ilmiy-ommabop adabiyotlarni chuqur bilishi, ularning mazmuni, til boyligi va pedagogik ahamiyatini

tahlil qila olishi kerak. Bu jarayonda u faqat o‘z fikriga tayanib baho bermasdan, yosh kitobxonning bilim darajasi, yoshi, qiziqishlari va dunyoqarashini ham hisobga olgan holda harakat qilishi lozim.

Ya’ni, bolani kitobxonlikka jalb etish – bu faqat o‘qitish emas, balki uni anglash, qiziqtirish va to‘g‘ri yo‘naltirishdan iborat murakkab, ammo foydali jarayondir. Bu tamoyillar asosida olib borilgan ishlar kelajakda bilimdon, tafakkurli va kitobga oshno avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish jamiyatda yuqori darajadagi ma’naviy va intellektual rivojlanishni ta’minlaydi. Yoshlar o‘rtasida kitobga bo‘lgan qiziqish va hurmatni oshirish maqsadida kutubxonalar tashkil etilib, turli madaniy tadbirlar o‘tkazilishi kerak. O‘quvchilar uchun zamonaviy va qiziqarli kitoblarni taqdim etish, ularda o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqni yanada oshiradi.

Shuningdek, kitob o‘qish – bu insonning bilim olish, tafakkurni rivojlantirish va dunyoqarashini kengaytirish yo‘lida amalga oshiradigan muhim faoliyatidir. Kitoblar inson hayotida beqiyos o‘rin tutadi. Ular nafaqat yangi ma’lumotlar manbai sifatida xizmat qiladi, balki fikrlash madaniyatini shakllantiradi, ruhiy va ma’naviy o‘sishga yordam beradi. Kitoblar orqali inson hayot, jamiyat va o‘zini anglash borasida chuqur mulohaza yuritishni o‘rganadi.

Zamonaviy jamiyatda kitobxonlik darajasining oshishi – bu xalqning intellektual salohiyati va madaniy taraqqiyoti ko‘rsatkichi hisoblanadi. Kitob o‘qishga qiziqish yuqori bo‘lgan jamiyatlarda bilimga asoslangan qarorlar tez-tez uchraydi, bu esa tanqidiy fikrlash va ochiq fikr almashuv muhitining shakllanishiga sabab bo‘ladi. Aynan kitobxonlik orqali insonlar tarixiy, ilmiy va madaniy merosni chuqur anglab, uni kelajak avlodlarga yetkazish imkoniga ega bo‘ladi.

Kitobxonlik – bu doimiy o‘sish va rivojlanish yo‘li. Odamlar kitob o‘qish orqali o‘z shaxsiy salohiyatlarini yuzaga chiqaradi, hayotga nisbatan yangi qarashlar shakllantiradi va ijtimoiy faol shaxsga aylanadi. Shu bois, kitobxonlikni targ‘ib qilish, yosh avlodni o‘qishga oshno qilish, jamiyatning barkamolligi va taraqqiyotini ta’minlashda muhim omillardan biridir.

Kitoblar nafaqat bilim berish, balki insonni tarbiyalashda ham katta ro‘l o‘ynaydi. Yaxshi kitoblar o‘qish, o‘quvchini etika, axloq va ijtimoiy mas’uliyat haqida o‘ylashga undaydi. Kitoblar orqali inson o‘zining fikrlash doirasini kengaytiradi va jamiyatdagi o‘rnini anglashga harakat qiladi.

Kitoblar madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, ular orqali insoniyat tarixining turli davrlari va madaniy an’analari haqida ma’lumot olish mumkin. Kitoblar o‘z ichiga nafaqat ilmiy bilimlarni, balki san’at, adabiyot, falsafa va diniy qarashlarni ham

qamrab oladi. Shu bilan birga, kitoblar jamiyatning ma'naviyati va madaniyatini shakllantirishda katta ro'l o'ynaydi.<sup>1</sup>

Xulosa qilib aytganda, kitoblarning ta'lim va tarbiyada o'rni beqiyosdir. Ular faqatgina bilim olishning vositasi emas, balki insonning ma'naviy va intellektual rivojlanishini ta'minlovchi asosiy manbadir. Kitob o'qish orqali yoshlar o'z hayotlarini va jamiyatdagi o'rnini anglaydi, axloqiy qadriyatlarni o'zlashtiradi va dunyoqarashlarini kengaytiradi. Shu sababli, kitobni sevishtirish va o'qish madaniyatini rivojlantirish, ta'lim va tarbiyaning eng muhim elementlaridan biridir.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Xolmatov, S. (2015). Ta'lim jarayonida kitobning ro'li. Toshkent: O'zbekiston.
2. Tursunov, A. (2020). Kitob va inson. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Shodiyeva, D. (2018). O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish. Samarqand: Fan.

---

<sup>1</sup> Shodiyeva, D. (2018). O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish. Samarqand: Fan.